

З ПОЛЯ ФОЛЬКЛОРУ Й ЕТНОГРАФІЇ

Народні казки з Гуцульщини у записах Дмитра Єндика

Ярослав ГАРАСИМ, Оксана ДУДА

Від початку зародження фольклористики як науки в епоху романтизму найбільшого значення набуло збирання і видання національних скарбів української усної народної словесності як засобу утвердження і захисту національної ідентичності та гідності українського народу. Такими авторитетними збирачами в українській фольклористиці є З. Доленга-Ходаковський, М. Максимович, В. Гнатюк, І. Франко та ін. Були і менш відомі дослідники, які зробили чималий внесок у розвиток української науки про фольклор. Серед них можна виділили постать Дмитра Семеновича Єндика. Хоч він був звичайним сільським учителем, але його творчий доробок вражає своїм багатством і різноманітністю.

Д. Єндик народився 1868 р. у місті Комарно (нинішньому Городоцькому р-ну Львівської області). Тут закінчив українську, а потім польську школи. Згодом здобув вищу освіту, але де саме – на жаль, невідомо.

Він і його брат Михайло короткий час учителювали в українських школах колишнього Рудківського повіту, до якого належало містечко Комарно. З 1888 р. округною шкільною радою в Рудках почав керувати шкільний інспектор, римо-католицький священник Дуткевич – польський шовініст, який створив несприятливі умови для українських народних учителів. Багато з них мусили шукати роботу в інших повітах. Це трапилося і з братами Єндиками, які виїхали вчителювати на Коломийщину (тепер Івано-Франківська область).

У 1892 р. Д. Єндик навчав дітей у селі Зозулинцях на Коломийщині. З 1897 р. учителював у селі Тюдів (Косівщина), а вже 1902 р. працював учителем у Гриневі. У 1902–1925 рр. – учитель, а потім директор школи у селі Зозулинцях (Коломийщина). У 1932 р. повернувся в місто Комарно, де короткий час також учителював. Помер Д. Єндик у 1952 р. і похований у Комарно.

Його дітьми були Ростислав, Ярослав і Галина. Найбільш відомим був старший син Ростислав, доктор філософії, відомий український антрополог (учень Ярослава Чекановського), знаний письменник і публіцист. Він народився 1906 р., у 1930-х роках працював співробітником «Вісника», був дійсним членом НТШ. Найбільш відомими є його праці: «Антропологічні прикмети українського народу» (1934), «Вступ до расової будови України» (1949). Помер Ростислав Дмитрович 1974 р. в Мюнхені.

Д. Єндик підтримував дружні стосунки з І. Франком. Про це свідчать письмові згадки самого Каменяря про нього. Наприклад, на початку однієї з робіт І. Франко, опрацьовуючи рукопис о. Іллі Яремецького-Білашевича, згадує, що ця багата рукописна збірка була доставлена йому «доктором» Д. Єндиком, тоді народним учителем у Зозулинцях над Дністром.

Про Д. Єндика маємо дуже мало інформації, тому що він не був широко відомим у колі тогочасних науковців. Працюючи учителем, а згодом директором,

займаючись щоденними шкільними справами, він, на перший погляд, був непримітною особистістю. Але, з іншого боку, це була людина, яка знала справжню ціну фольклорним скарбам, яку цікавило духовне життя народу. І цей живий інтерес проявився через записування казок, народних жовнірських пісень, легенд і переказів, що пов'язані з ними.

Нещодавно було віднайдено архів Д. Єндика, який ще невідомий у науковому світі. Серед архівних матеріалів є цінний рукопис, на титульній сторінці якого сам автор зазначив його назву: «Народні пісні. Зібрав вчитель Дмитро Семенович Єндик в Комарні, Зозулинцях, Хороцовій, Залугу над Прутом». Уміщені в ньому записи відзначаються загалом достатньою на свій час точністю і подані зі збереженням окремих діалектологічних особливостей місцевої народної говірки. Тексти часто супроводжуються примітками про час і місце запису, відомостями про інформантів. Все це дає нам право не сумніватися в автентичності записів збирача.

Значне місце серед фольклорних матеріалів рукописного збірника займають казки, які високо цінував І. Франко. «Оті простенькі сільські байки, – писав він, – як дрібні, тонкі корінчики, вкорінюють у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти і чарівної милозвучності. Тисячі речей у житті забудете, а тих хвиль, коли вам люба мама чи бабуся оповідала байки, не забудете до смерті»¹. В устах народних оповідачів Карпатського краю, де жив Д. Єндик, казки незмінно користувалися великою популярністю. Вони супроводжували людину протягом усього життя – звучали над колискою дитини, вдома під час довгих зимових вечорів, всюди, де збиралися люди. Казки передавали носії від покоління до покоління, удосконалювали, підлаштовували під умови життя й історичні обставини, тому вони були й залишилися улюбленими оповідками серед народу.

Більша частина текстів казок у записах Д. Єндика, на жаль, не мають повної паспортизації. Найчастіше вказано лише рік запису, інколи – ім'я інформанта і дуже рідко – місце запису. Але з тих відомостей, які ми маємо, можна твердити, що збиранням казок дослідник займався в період із 1890 до 1894 рр. Його інформаторами найчастіше були Левко і Микита Шепітка, Василь Андріяш, Мирослав М., Я. Погребняк, Я. Федір з Гори, Василь Антонович Вівчар, Тодор Чорний та Босий.

Основна частина записаних казок Д. Єндика містить сюжети, які поширені не тільки в Україні, а й у прозовому фольклорі слов'янських народів. Поряд із цим ці загальновідомі українські сюжети насичені гірським колоритом і «привязані» до місцевих умов, а також своєрідно трансформують популярні теми та мотиви. Регіонального забарвлення казки також набувають завдяки конкретним місцевим реаліям, життєвим обставинам і побуту людей. Самі тексти відзначаються наявністю яскравих персонажів, динамічним сюжетом і своєрідною художньою специфікою, яка проявляється в повторах, антитезах, гіперболах, епітетах, нетрадиційних зачинах та кінцівках. Творча фантазія цих народних казок закорінена в міфологічний світогляд наших предків, у ній виявляються реальні, життєві сподівання і прагнення народу.

Хоч ми живемо на початку XXI ст., відродження української духовності ще й досі залишається однією з найактуальніших проблем сьогодення. Саме тому відчувається потреба в осмисленні багатьох культурних надбань, які донесли до нас завдяки щоденній копіткій праці наші славні звитяжці науки, до яких належить і Д. Єндик. Ця публікація – перша спроба ознайомити читача з цінним уснословесним матеріалом, який фольклорист записав у Гуцульському краї.

¹ Франко І. Коли ще звірі говорили. Передмова // Франко І. Збір. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка, 1976–1986. – Т. 20. – С. 78.

№ 1

То такий був чоловік багач, ему ся добре діяло. Знали люди не так сільські, не так сторонські, але знали купці далеко сторонські. Він був багач, мав що продавати, бо мав масток й гроші. Він не стояв в нічо, лиш в золото. Єго город приширав до ріки, де понад берегом росли всілики дерева старі, борткаві, котрі ще єго дід-прадід садив. «Теперечки, – каже до жінки, – гроші виходять якісь паперові, то ж вони можуть нині-завтра стратити вартість. То ж стараймося лиш о золото й срібло, бо, не дай Боже вогню або неприятелів. Тому мусимо їх скидати в бортнаву вербу над берегом». Як зачав зносити срібла й злота, то насипав й повну. Й подостатком мав всього й гроший, окрім сих в бортнаві вербі. Він лиш за гроші старався, а о бідного й правду він не стояв й не думав за него. Коли він нічо по-християнськи не робив й не споміг*, лиш все за гроші думав. «Шо мене се обходить?»

Бого зіслав на него кару, запалився дім. То ж він каже, як люди збіглися ратувати. «Не ратуйте, я ще маю за що збудувати такі будинки, най се горить». Досить того, як се займилося, так згорів весь єго масток. Тепер він став думає: «Немає, де переночувати». Але все це не єсть для нього жура, бо він має в вербі гроші, так він собі думає. Й пішов до сусіда переночувати. Але встає рано, виходить на світ, приходить до свого дому опаленого, там має гадку поглядатися на сю вербу, бо він сего найбільше сокотить. Поглядаєся туду на вербу, а то так видаєся, що гей нема верби! Він тогди скоріше до сего місця, а то акурат нема верби. Приходить до Дністра, а то вода прибула й вербу взяла. Він аж тоді зажурився. Потому так ему Пан Біг дав, що поля, сіножати, худоба пішли на ніч. Сам зіслав з нічим, лиш душа в тілі. Все протратив.

Головні рибаки вгоняли на своїх човнах за сим деревом, що їм потрібно, а один бідний чоловік стоїть собі з ключок на березі й лапе всьо, що пливе попри берег. Поглядає вгору, а то пливе верба, тай каже їй, коби сю вербу зловив, то би-м мав чим палити. То ключок, то граблями пригортає єї до берега ловли. Як єї переймив, аж втішився. То має грубе дерево, то не тріска. Пішов до хати кликати жінку, щоби винести вербу до дому. Беруть, не можуть взяти. Йде він до свого кума просити фіри. Йде кум та вивіз 'му вербу. Висохла верба день-два. Досить, одної днини ходить сей чоловік по подвірю й гадає собі: «Треба порубати, се скорше висхне, тай будемо мати паливо». Як єї розколов, то з неї аж блиск вдарив, як злото-срібло розсипалося. Потім він з утіхи й радости побіг до хати й викликав жінку. Жінка вишла й каже: «Що будемо робити, забираймо до хати до скрини». За дві неділі купили собі поросятко й телятко. Потім продали корову, виплекану з телятка й купили пару бичків. Потім продали їх, урвали трохи гроший, купили пару телят, так помаленько, щоб ніхто не здогадувався, що вони відразу так йдуть на гору. Почали скуповувати по кавалкови поля, й зробився з него добрий газда. Горілки не пив.

А богач, що єго домівство згоріло, з двора, та від громади, та від панотця від села в село носив письма. Прийшов він раз аж до того села з письмом, так му раз пришлося. Просився на ніч. Газда приймив єго на ніч, дав повечеряти, а по вечері сповілися**. «Колись й я був богач, й так мені сталося, що я тепер не маю нічого. Зіслав я бідний, мушу слухати людий, де мене хто посилає, там я йду, бо согрішив проти Бога. Як моє домівство зачало горіти, а люди зачали гасити, я крикнув до людий: «Стійте, люди, не гасіть, я ще має, чим покласти». Я мав надію на вербу, де було золото й срібло. А вода вночі прибула, вербу взяла тай понесла світом білим. Я зіслався з нічим». Письмоноша ляг спати, а чоловік каже до жінки: «Треба єму щось виділити з його маєтку». Як рано но встали, пообідали, й на дорогу дала йому жінка хліб, в котрім відкраяла цілушку й насипала срібла й золота, й приїхала м'якушкою. Чоловік бідний бере хліб, дякує й відходить. Вже зайшов аж за село. На поли здибається із згінниками-свинарями. Ті знали його, бо в него нераз купували, як ще був богачем. Питають: «Чи не маєш, Аксентій, кавалок хліба, щоби-сьмо мали чим закусити, як вип'єм горілки». Він відзиваєся: «Є в мене цілий». Витягає з торби, дає їм цілий хліб. Вони кажуть: «Нам не треба цілого, нам лиш кавалок потрібний, але як даси цілий хліб, возьмем й цілий». Як взяли, один каже: «Їджмо». Другий каже: «Ні, ту вже недалеко до села, якщо купим, тоді будем їсти». Прийшли до села сего газди саме, де цесь чоловік ночував. Витягають той хліб тай хочять снідати. Але порадилися: «Ходім подивитися на пацюки, тоді будем снідати». Та жінка не доварила обіду. Хліб лишили на столі. Жінка поглядає на хліб, так якби єї хліб. Дивиться ліпше, є знак, той сам хліб. Сховала, а другий поклала. Як ввійшли до хати, пи-

* Не допомагав.

** Розговорилися.

таєся їх, чи не здибали кого на поли? Вони кажуть: «Ми здибали такого чоловіка, що мався колись, як ви, але він не має нічо, геть підупав. Ще нам сес хліб дав». Вона вже знала, що то він.

Другим разом знов він приходить до сего саме багатиря. Вони знали, що він з дарунку нічо не зискав. Радяться з жінкою, як би йому дати тих гроший троха, все їх охота зносить. Жінка каже: «То йнакше не буде, лиш я зав'яжу в хустку, й ми його виправим наперед з дому, а ти підеш другим боком там під цесь міст. Там будеш чекати, як він буде йти, тоді ти кинеш на міст. Але вперед оглянешся, чи не йде хто, щоби другий не взяв». Коли зближається бідний чоловік до моста, зажурений, спогадує собі, як сліпі міст переходять. «Ану, зажмурюся, чи перейду я міст». Зажмурився й міст перейшов, а гроші лишив. Той газда під мостом, чуючи, що він так говорить, – міст перейшов, а гроші не взяв, – виходить з-під моста й гроші свої взяв додому назад. Каже до жінки: «Ой, жінко, ему Бог не каже дати сеї пайки грошей. Коли ми йому вже два рази давали, а все си до нас вертає, то теперечки вже йому не треба дати, бо Бог не каже».

Записано від Тодора Чорного, село Зазулинці біля Коломиї, 1892 р.

№ 2

Служив в мужика наймит, сирота, без батька й матери. Сей чоловік прийняв його за зятя й сказав: «Ти в мене служи й добре справуйся, а я дам за тебе свою дочку». Коли вже доріс й став парубочити, полюбив ся з його дочкою сердечно. Але тому мужикови жаль йому було дати свою дочку й каже йому таку загадку. Як її не відгадає, не дасть дочки за нього. Говорив так до нього: «Згадай, чому сонце рано червоно сходить, а увечері блідо заходить?» Він каже йому: «Я йду довідатися». «Йди», – каже мужик, думаючи, що він не довідається.

Пішов геть в далеку дорогу. Приходить до одного великого пана, просити о запомогу на дорогу. Пан поспитав його, де йде? Він оповів йому все. Пан дав йому много гроший й так повідає йому: «Коли ти йдеш в так далеку дорогу, то довідайся о це, що я тобі скажу. Маю доньку й щось серед обіду взяло, й не знаю, де поділася».

Йде сей дальше, й почало вечоріти. Прийшов він до одного селянина проситися на ніч. Селянин приймив його й поспитав його, де йде. Він розповів йому, як слід. На то відповів йому селянин: «Коли йдеш розвідуватися, то розвідайся о се: чому моя грушка щороку цвіте, а ніколи грушок не родить?» Переночував, подякував і пішов дальше. Приходить аж над море й просить корабельника, щоби його на другий беріг перевіз. Корабельник знов його питає, по що має він їхати. Сей відповів йому як слід. Корабельник каже: «Коли ти йдеш довідатися всього сего, то довідайся й то, бо я вже старий, перевозити не можу, доки ще буду перевозив». Перевіз його на другий бік, а він пішов собі в далеку дорогу.

Приходить він аж на скляну гору, на тій горі стоїть маленька хатинка, дуже красно оздоблена. Входить він до середини й проситися на ніч. Скоро ввійшов в середину, уздрів там молоду й красну паню. Та пані поспитала його, де він взявся й чого прийшов. А він оповідає їй все, як слідувало. Вона відповіла, що вона тою панною сама єсть й що вона тутечки мешкає із злим духом, й каже до нього, коби ми мали як втекти. Постелила й казала йому під постеллю лягти, а сама закрила його простиралами. Злий дух прийшов вночі й зачув його. Але вона оповіла йому, що то може з вітру він прийшов, й може йому так здається. Злий дух ляг спати з нею на постіль. Вона, пробудившись вночі, розпитувалася о ті речі, котрі подорожний їй оповідав, – ніби то їй снилося. Одповів їй на тоє злий дух, що тота грушка вже давно не цвіте й не родить, бо там під нею гроші закопані, й все так перепалюють, що здається, що вона цвіте. Але там є в тім селі сусід піяк Іван. Як би йому дав квартиру горілки й вінець часнику, то він би відразу виліз на грушу, звалив би й вивернув з корінням й гроші висипали б ся з неї. Рано тому сонце червоне сходить, бо все рано встає й бореться з сонцем, люди, птахи й звірина. А увечері спокійно, тихо все лягає спати, тому сонце тихо й блідо заходить. Дальше каже чорт, що в світі є такий хлопець, хоче тебе звідтіль взяти, але не в силі він того. Вона питається, для чого? Тому, каже чорт, если би він хотів її взяти, треба вхопити мій ручник і гребінь.

Встала рано, чорт побіг геть за границю, а вони обидвоє чимскоріше зібралися й взяли утікати. Утікають, прийшло полудне, вже чорт їх доганяє. Кинули за себе гребінь, й зараз виріс дуже густий ліс. Й вони утекли над море. Чорт переломав ліс й вже недалеко. Тоді вони кинули ручник на море, й стало сухо, й тоді вони скоро взяли утікати, а чорт вже на середині моря за ними. Тоді, як перейшли, схопили ручник, а чорт втопився в морі. За-

раз першому корабельникови оповів, що він він іншого пришле на його місце. Приходять вони до того пана у замок й віддає йому в руки віднайдену дочку. А пан каже, щоби ся з нею оженив. Він каже, що не може з нею оженитися, бо він вже одній обіцяв, так, що як він відходив, то мало не вмліла за ним. Роздерла хустину, розлупала перстень на двоє, дала половину перстенья й хустки йому, а пів собі зоставила. Пан дав йому за то чотири вози враз з кіньми, багацько гроший й повні вози хліба, а він, йдучи по дорозі, вступив до сего чоловіка і оповів йому, що його грушка вже давно не цвіте й не родить, тому що під нею перепалюються гроші, а цей сусід піяк, давши йому квартиру горілки, бохонець хліба, вінець часнику, то він вилізе на верх й потрясе нею так сильно, що з корінем перевернеться, а гроші з неї висипляться. Так зробив, поділився з парубком грішми напів. Той, набравши грошей на свої вози, поїхав далше аж до свого давного місця. Старий вибігає наперед него й не пізнавши його, взяв його до себе на ніч. Сказав своїй доньці, щоби йому приподобалася, жартуючи, граючися з ним. А донька зараз пізнала його, а той тоді каже до старого: «Не спізнались мене, що я єсьм за один. Я єсьм той, котрого ви післали довідатися, чому сонце рано червоно сходить, а ввечір блідо заходить. Й то тому, бо рано всьо сотворіння, птахи, звірина й люди встає й бореться зі сонцем, а ввечір все спокійно лягає спати, й сонце тому спокійно, блідо заходить. А ви за тоє мусите йти там над море, де єсть старий корабельник на його місце перевезити людий».

Старий на тоє йому нічо не відповів, тільки взяв палицю в руки й зараз пішов там, де йому сказав. Тоді витягнув парубок свої півхустини й перстенья й зложили разом докупы, до других половин, й все разом зараз стало ціле. Потім з нею він оженився й жили собі довгі, многі літа.

Записано від Василя Антоновича Вівчара.

№ 3.

Давно се діялося. Ось так люди оповідають. Давно-давнесенько, ще мій батько, а ваш дідо не пам'ятав, хоч мав щось вісімдесять літ, жив господар, чи газдаренко, чи князь – не знати. Досить, що жив якийсь великий пан-господар, багач на цілий світ. Добра всього багато, подостатком коров, овець, коний й слуг, пастухів, й війська в нього без числа – так багато! Всі жовніри в залізі, з піками на білих конях, – все їздять. Замок його на горбі, долом колами отинений, хворостом городжений. Все таке красне, ясне, аж за очі хапає. Єсть при чім, нівроку, жити й бити, й вбратися в що. Кормани шовкові, золотом-сріблом мережані. Слава Богу, є всього много. Й діточок в нього, нівроку, дванадцять синів, всі гей орлики-соколи, жваві, веселі, а красні, чуд-пречудесний. Особливо наймолодший син вдавсь в маму. Волосє золоте, очі сині, а голос солов'їний, гей дзвіночок далеко чутний, тому й звали його Дзвінголос. Літа мав малі й вигулькнув*, гей тополя, й сила в нього, гей у льва.

Коли найстарший брат хотів женитися, Дзвінголос каже: «Трохенько зачекай, заким буду мав сім літ, то будемо всі женитися, хотяй би прийшлося цілий світ з'їхати». Рада в раду, згода, гаразд! Розкажує напекти багато хліба, м'яса, а братам будувати чайку**. Навезли багато дерева, почалась будова. Брати будували один день, другий, третий, не збудують, щось їм робота не клеїться, ино дерево нарізали, покавальцовали: «Най го заморить разом з тою чайкою». Забрали ся домів. Того вечора йди Дзвінголос до них, чи вже готова чайка. Приходить до Дунаю, нема ні душі з братів, тільки дерево лежить. На дворі вже гоже сонечко спочило, лиш червінь-зарєво лишилося, й собі поволеньки ховається за горами. Небо криється звiздами, а повнолиций місяченько-яворонько зазирає з-за гір і ліска, діброви-очерету. На плесу такий цікавий заглянути на синій Дунай – хто там купаєся. Рад і сам скупатися з ними. Вже здалека чув спів Милодзвони. Йде на кручу, звідки несеться той спів. Хочє лізти на кручу, ні, не полізе. Став за явором й дивиться. Чудо! Чудо! Беріг з кручею цвітний, стільчик кришталевий, на нім сидить дівчина не дівчина, а якась царівна! Личенько червоне, волосечко рожеве, золотеньке, розпущене по плечах, на голові вінець з зеленого барвінку, перетиканий жовтим та білим квітом. Сукня сина, запаска червона, цвітами мережані, всьо то красне, аж страх ся дивити. В рученятах кобзонька, й на ній струни шовкові, крутільця грусикові, й кобівка неабияка. Кругом неї дівчатонька стояли й співали. Як скінчила грати й співати та царівна, всі збігли на плесо гуляти. Її голос роз-

* Виріс.

** Човен.

лягався а трумкі кобзи милями аж до гір й за гори. Тому звали її посестри-русалки Милодзвоною. Серце Дзвінголосо запалилося вогнем любові до богині Милодзвіни. Всьо гуляло, а Дзвінголос слухає та не може наслухатися такого чудового співу й надивитися на сю чудову дівчину. Далі й собі гуляти й співати. Милодзвіна, почувши гейби свій голос, перестала. По скінченню гульні дякували русалки-посестри й поклонилися діві Милодзвінній. Саме тоді присувається Дзвінголос до неї та каже: «Добрий вечір, соловієве серденько». «Добре здоровля, соколоньку». Як заспівав, усі шубовсь у воду. Дзвінголос поклонився їй і каже: «Вживив би-м ся з тобою, якби взнаки, що підеш за мене». «Та я би пішла, якби-сь відібрав від Антишця золоте ліжко й перстень з діамантом, викрадені зі світлиці». «А де ж він? Куди до нього дорога?» «Туди через сине чорне море за горами, в день, де вогонь-кипячка горить, гурма душ шквариться». Ідь, коли нема ні човна, ні чайки! «Човник буде, в мене є такі майстри». «Будьте так добрі, з просьби моєї, з ласки своєї, я там маю вже дерево готове, йно дій». «Добре, в той тріп підуть». Пішли. Заким з нею «галу-балу», вже чайка готова. Йно сідай і їдь. Попрашавшись, йде домів. На дорозі додому здивався з братами. «Де ж ви були?» «Дома», – кажуть. «Вертайтесь назад. Нема часу, треба вибиратися в дорогу». Набрали всього на дорогу, привезли, поскладали в чайку. Готові до вандрівки. Попрашались, йдуть, мати плаче, клонить головоньку до схід сонця, просить щасливої дороги й повороту. Зачали плисти. Чим раз глухло гребення весел, хлопання хвилі о береги та боки чайки, та голос пісні Дзвінголосо втихав, аж замовк. «Ого-го, не знати, чи я дочекаю ще їх побачити». «Як не дочекаєш, то долежиш», – каже чоловік, й вергають обоє до хати.

Довго браття шили, блукли, всякі недогоди терпіли та й ще не доїхали до того місця. Вже минув тиждень, дві неділі, місяць, ще не допиталися. Аж за рік ледво-наледво до того місця доїхали. Висіли на березі, найняли коні, забрали решту живності. Хочуть їхати. «Ні, не поїдемо», – кажуть брати. «Ми тебе ту уб'ємо, а самі вертаємо додому». «Ов, зле», – подумав Дзвінголос, – не стане хліба, готові й убити». Коли так сперечались, надійшов Добромай, чоловік вже в старшій віці, тай каже: «На що ж то придасться, що будете сваритися. От ходіть до мене на службу». «Добре, татусю, добре. Здоров був за твоє добре серце». «Там будете орати, сіяти, на лови ходити, а один з вас все піде вівіці пасти». Насамперед встала колія* на найстаршого брата. «А що, будеш пасти?», – питаєся Добромай. «Буду», – каже. Дав йому торбу хліба, сира, масла й каже: «Пам'ятай, аби-сь ішов попасом за нею. Хоть би тобі й хліба не стало, щоби-сь її не наvertsав». «Ну-ну, татусю, я так буду робити». Йде-йде попасом, вже й хліба не стало. Ні, не витримає голоду, наvertsав додому. «Е, ти нездалий, най йде другий». Ба, й той не допас. Так всі по колії, аж прийшла черга на Дзвінголосо. В нього инша вдача. Взяв хліба, масла, сира, звинув в тлумачок на кульбака й на плечі. Ящик з живою водою за пазуху, в руці фуярка тай гайда пасти. Вівця йде фурт попасом, йде-йде, а він приграває та приспівує, й їсти йому не хочеться. Пожива ще до півчасточки не минулась, а вівця все йде, йде тай стала. Дзвінголос обзирається, випалюється, бо то вночі було, не виднося. Щось гейби горить. Гук, пікіт, зойк чути, плач. Ну, щось ту є, каже, прийшов ближче, а ту три печі, люди так звиваються. То не люди, а чорти дрова носять, палять, душі печуть, а ті зойкають з того болю, аж не можна наслухатися, надивитися. Як пришов ще ближче, надлетів чорт й несе на мотузку вішалника й кидає до купи. Другий якийсь дівку дуже красну, но застрілену, теж кидає там. Дзвінголос каже до них: «Дай Боже щастя! Що несете?» А печі в той тріп лу-д-лу, повалилися. Другий раз каже знов: «Дай Боже». А друга піч завалилася. Прийшов біля третьої, знов каже: «Дай Боже щастя!» Завалилася. Й вівця наvertsав до оселі, обійшовши довкола печі й замчища Антипка.

Як вернувся Дзвінголос з попаса, брати спали з Добромайом. Добромай збудився, почувши голос фуярки. Незадовго вже й день був. Брати теж побудилися, привиталися з братом й пішли за кіньми на толоку. «Ну, аж ти добре пас», – каже Добромай, нате за те хліба, масла, сира та йдїть з Богом». Зібралися тай поїхали, подякувавши Добромаєви за хліб-сіть. Йдуть-йдуть. Хоч Дзвінголос добре знає дорогу, не можна наїхати такі скали з лісами, ані, суди-Боже, права нема, як там дістатися. Труду, муки багато, ніж дісталися через гушавину до замчиська. Брати, побачивши залізну хату, дуже настрашилися й не захотїли йти в середину. «Ходїть за мною, на то є моя голова», – й стукає пук-пук. «Хто там?» – загудів страшний голос з середини хати. «Дзвінголос!» «Ше такого імени не чув». «Як не чув, то почувеш. Отвирай, батьку». Отворив. «Слава Ісусу Христу». «Слава на віки. Витайте, гості. А звідки так дорога провадить?» «Ми люди далекі, самі парубки, прийшли женитися, де будуть ді-

* Черга.

вки нам рівні числом й багаті майном. Ні більше, ні менше, щоби їх не було». «Нема, то йдіть даліше». «Ну, що ж скажете на тоє, – каже Дзвінголос до Антипка. – Маєм ся зістати, чи в дорогу даліше їхати?». «Ні, зістатися, як ваша ласка. Не вірите, то прошу подивитися», – й провадить Дзвінголоса до комнат. Отворив одні двері, другі, треті, четверті. Дійсно є дванадцять. Вечеряють. Як повечеряли, дають пити яєсь вино, не вино, а кров. Дзвінголос, уздрівши тоє, не хотів ні їсти, ні пити, хоч брати їли й пили. «А ти чому не кушаєш?», – питає Антипко. «Я не голоден, п'ю воду живу». «Не хочеш, то обійдеться, до їдженя нема силовання». По вечері пішли брати спати, вибравши собі дівчину, а Дзвінголос пив ще вино з Антипком. Жінка радилась Антипка, як би Дзвінголоса згладити зі світу, но зміркувала, що годі заходити з таким мудраком, гей Дзвінголос, й дала спокій. По хвили каже: «Не знаю, котрий з вас буде дужий?» «Спробуємо, будемо видіти хто, – відповідає Дзвінголос, – але вперед мусимо змірятися завгубшки, заввишки, а вкінці силою». «Згода», – пристали обі сторони. Змірялися, гей один однакової грубості й високості. «Ну, тепер ще силою, каже Антипко, бери мене запід пахи». «Ні, не буду тебе гримав в землю, – мовить Дзвінголос, – коли ти пан своєї хати, то мусиш вперед мене піднести й гримнути». Антипко, багацько не надумуючись, вхопив Дзвінголоса, верг* ним о мідяний поміст. Застряг по кістки. Знов, як Дзвінголос Антипцьом гримнув, той по коліна застряг. По другому разови пішли ся дужати на мармуровий поміст. Ту також переміг Дзвінголос, впакувавши Антипця по бедра в мармуровий поміст, заким той його лиш поза кістки. По третьому разови застряг Антипцьо по пахи, а Дзвінголос по коліна.

Біда зажурилася з побіди й сили Дзвінголоса, й придумувала даліше, як би його згладити зі світа. Антипцьо приніс ще вина царського, напилися оба й пішли спати. Брати вже спали, як зі світлом йшов Дзвінголос через їх комнати до своєї спати. По дорозі казав кожному в сні шапку зняти й на голови дівок засунути. По хвили прийшла біда зі світлом, питаєся Дзвінголос: «Що ти ще не спиши?» «Я до перерісеньки гадаю». Приходить другий раз до них каганцем, присвічує. Він каже: «Я до перерісеньки дрімаю». По добрій хвилині йде ще раз до них з каганцем, й питаєся Дзвінголос: «Спи вже ти нині». А він йно «му-му». «Храпить й певно вже спить», – подумала собі в дусі тай не відзивається, нуже далі ріже по одному. Всі понакривалися, йно вуха понаставляли з-під перини. Біда «чач-чач-чач» по головах, накритих шапками «На, маєш, – каже, – як я наважилася, так ся стало». «Гов, не чіпай Дзвінголоса, бо він віджис від живої води». «Я йому взяла ящик ще з вечора, як дужався з тобою. Не бійся, не віджис». Він вийняв йому з-за пазухи. По забиттю замкнули двері й пішли до печей, бо вже перші півні запіяли. Почалася робота, стуркіт, клекіт, шум, ковтане, йойк, крик людий. Словом гамарня пекольна. Три печі не дармують, горить як день, так ніч. Чортята працюють, смажуть в смолі, як хто заслужив, чи дочасну покуту чи на віки вічні. Серед найбільшої гамарні вивалив Дзвінголос двері, відпровадив братів до півліса й каже тепер вертатися до дому. «Втікайте, бо не життя ваше, як вас зловить в свої руки, й так щастя маєте, щоби не я, була би геть вам голови постинала, а так-во своїм донькам постинала. Будьте здорові, я вертаюсь». Брати пішли своєю дорогою, а він – своєю. Ті стали на службу в Добромая, бо не мали на дорогу хліба.

А він знов приходить до замчища Антипка, його нема, йно біда. Привитались, питаєся за старим. «Нема, пішов за гістьми», й просить сідати. Він «мах» й по ній, туловище кинув в піч, а голову положив на подушку, прикрив периною, врочи ніби-то вона спить. Потім взяв золоте ліжко, перстень з діамантом тай пігнав додому. На дорозі, виїхавши з лісу, здивав братів, пасучих череду, отару овець Добромая.. «А втікайте ж, бо вам не життя, вогонь ззаду бжіть», – кричить Дзвінголос. Антипцьо не знав, на котру сторону повтікали. Шукав, не знайшов, вернувся до замчища. Коли приїхав, біда спить, розглядається, бракує ліжка золотого й перстень з діамантом. Йде будити жінку, розкриває подушки, нежива, голова без тулуба з кров'ю. Волосся розпелехане, губа отверта. Антипцьо зараз вибіг надвір, сідає на чортяку й жене чвалом. Ох, хиба б і не жив, щоби-м 'то в руки не дістав! Заки дочвалав чортяка до берега, Дзвінголос вже з братами переплив сине чорне своєю чайкою. Вже допливали до берега, як Антипцьо з сего берега коло Добромая гудів, мов сказений. «Гей, Дзвінголос, то ти пливеш? Правда? Сім літ тебе мати плекала, коби тебе хоч раз в гостину до мене прислала!» «Ая! Будеш мя бачив, як своє око бачиш!» «То ти мені дванадцять доньок збавив! Бодай тебе Пан Біг життя убавив». Нараз буря на морі зірвалася, кинуло чайку сюди й туди, тай розбилась на мак. Як хто міг, так рятувався, але ніхто не врятувався, тільки

* Кинув.

Дзвінгонос. Йому післала Милодзвіна на поміч білого коня, гей сніг. Сів на нього, положив золоте ліжко й перстень з діамантом й привіз на плесо Дунаю. Вже було по гульні й співах, вже був день, як приїхав до кришталевої палати, мов горить, так засіяла червоним світлом сходячого сонця. Каже: «Добрий день, голубко, соловієве серденько». «Витай, гість, що за вість?» «Вість лиха, одинадцять братів нема. Як вертали, Антипщю бурю наслав і чайку на мак погрохотав тай затопив. Я сам ледво вирятувався». «А ліжко й перстень є?» «Є, но чи буде, моє серденько, твоє?» «Тогди буде твоє, як Антипщя принесеш живого. Тогди ти мене посватаєш. На оборону даю тобі золотий топірець. Як принесеш, то злучаться серця обоє й стануть під вінець. Як ні, то не будеш моїм милим, аж на очі тебе не хочу бачити». «Що ж робити, годі, треба їхати. Таку красуню я же знайшов, й хоч з'їхав майже чи не цілий світ». Ковалеви казав зробити сокиру, молоток й цвяхи. Взяв зі собою 24 людий, 12 пар волів й їде, але вже так постарівся, сивий, гей голуб. Приїхав в ліс під замчиськом, шукає за деревом на домовину. По довгім блуканню знайшов ледво-неледво явір. Зачинає рубати. Як звалив на землю з дуже великим лоскотом, надходить Антипщю й питає: «Нащо ви то рубаєте?» «Як нащо? Отам є вмер один чоловік, то йому на домовин, а я ся звав, то я забув». «Чи знаєте міру взяти?» «Е, то дурниці, ми оба прецінь мірились й дужались. То я такий грубий та високий, міра з мене саме добра». Ша-шар, ра-раз, відрізав дошку, позбивав, й вже готова. «Гей, старий, ану спробуй, чи добра? Може треба буде іншу домовину робити?» Йде Антипшко, лягає. Ані йому на гадці, що його може ждати. Дзвінгонос «кля» віко на верху, тай нуко ділай* прибив цвяхами. Як прибив віко, міцно бере на ремені тай несе. По дорозі все питався Антипшко, хто це його несе, чи той Дзвінгонос? Як ніс через річку, знов Антипщю питається: «Чи то ти на правду Дзвінгонос?». «Аби-сь знав, що я тебе несучу». Як приніс, казала Дана зробити дві дірки над очима, вибрати йому очі й назад занести й кинути на віки вічні в третю піч, а сам приходи зі сватами.

Як повернув Дзвінгонос з вояжу додому, застав матір в слезах, заплакану. Йому вибиратися на зальоти, а ту мати не хоче пустити. «Ой-ой, тільки дитини маю, а ти мене хочеш покинути». Рада в раду зі старим, врадилася мати, щоби його отруїти, бо то однаково, чи вмерти йому дома, чи там, де сонце не світить та когут не піє. Най хоч будемо його бачити. Мати приказує служницям варити чорну каву, а син слугам ладити вози в дорогу. Фірман повідає до нього: «Як питимеш туя каву, заплач дуже сердечно, поліцуй маму в руку, й пусти туя каву з чаркою на землю». Дзвінгонос так і зробив: заплакав дуже сердечно, поцілував маму в руку й пустив чарку на землю. Чарка розбилася, а кава розіллялася. На той час прийшов фірман, чим борше взяв песика, щоби ту каву вихлепав. Хлепнув кілька разів й перевернувся. Дзвінгонос каже до фірмана: «Викинь того пса на двір». Викинув, притетіли два круки й видзьобали йому очі й утробу. Й ті отруїлися. Тоді фірман кинув ті два круки на віз. «А на що то?», – питається Дзвінгонос. «То здається в дорозі». «Навертай скоро, їдь до брами, я ще їду до хати». Вернувся, сів й їдуть, їдуть-їдуть, ще нема моря, тільки ліс. Посеред нього горить вогонь, а кругом вогню сидять дванадцять злодіїв й печуть вола. Як приїхали, поздоровилися. Питаються, що вони за одні, звідки? «Ми мисливці, властители того лісу, що заб'ємо, тим ся живимо». Каже Дзвінгонос: «Може би були ласкаві й нам дозволили спечи два птахи чи голуби». «Чому би ні, печіть». «Ну, то возьми їх й поскуб й спечи». Фірман спік, покраяв на 12 частин, поділив між тих дванадцять злодіїв.

Злодії здивувалися, чого вони не їдять, а тільки їм все дали, ватажко питається: «А чому не берете?» «Ми завжди теє їмо, нам вже прийшлося. Ми зате возьмемо собі вашої печені». Злодії з'їли лакомо й по хвилині всі попереверталися. Тоді Дзвінгонос вийняв шаблю скоренько й повідтинав голови. Тих два найіше печені, забрали гроші та поїхали. Їдуть-їдуть: приїхали до Дунаю над синим морем. Гов, ту зліз Дзвінгонос й пішов до палати царіці. Перед палатою були дванадцять стовпців, а на них були голови з вусами й без вусів, а дванадцятий порожний. «Всьо знай, – каже, – нещастя тебе вгорне, так далі бути не може, то ся закінчить, й прив'язав до дванадцятого червону хустину й пішов собі за ним. Привиталися з Дівою й каже: «Скрізь ходив, всьо робив, тепер буду тебе сватав». «Засватаєш й вже днесь зі мною, но щоби-сь мені загадку відгадав». «Ну, коли так, то говори». «Один стратив двох, а з тих знов двоє стратило дванадцять. Тепер маєш часу до завтра. Як відгадаєш, то я ще маю твою відгадати. Як ні, то маєш замуж йти». Згодилися. Пішли: він спати, а вона до своїх загадочних чорних книг. Хоть всі перевернула, не знайшла. Як лягав спати Дзвінгонос, то казав до нього Всезнай: «Ти спи на ліжку, а я коло порога. Вночі будуть приходити слуги Діви й

* Швидко.

питатися в тій загадці. Отже ж, як лупну ногою, то зараз збудишся й крикнеш: «Що то за хвороба спати не дає?» Полягали спати. Вночі приходить дівка перша й стукає «пук-пук-пук» й каже: «Всезнай, спиши?» «Ні, не сплю». «Знаєш загадку?» «Знаю». «Повідж». «Повім. Ходи сюда», – й казав скинути одну спідницю. Скинула, й зараз гупнув ногою «стук-стук». «Ов, пана ми збудили». Тоді дав їй стільчика коліном в спину, аж двері отворилися, зі страху пішла, аж закурилося за нею. Приходить та, питається Діва: «А що там сказав?» Післала другу, та теж з нічим пішла, як перша, так аж одинадцять. Дванадцятого зі злости вже не посилала, сама йде, хоч кожна з них лишила якийсь застав. «Тепер, – каже Всезнай до Дзвінголоса, – йди ти до дверей, а я на твоє місце, бо тепер наостанку прийде сама Діва, сама цариця». Послухав, пішов. Аж нема-нема, «пук-пук-пук». «Спиш, Всезнай?» «Ні, не сплю». «Знаєш загадку?». «Знаю». «Повідж». «Повім, ходи сюда». Все робиться напоспехи, «Скидай якийсь лах*». Буду повідати загадку». «На що?», – питається. Рада-нерада, скидає. Тоді тупнув ногою. «Ов, ми пана збудили». Дав їй коліном стільчик в спину, пішла, аж двері нею отворилися. «От тепер спім до полудня», – каже. Полягали кожний на своїм місці, сплять. Ранком хоче Дзвінголос вставати. «Ні, не вставай, спи до полудня». Як встанеш в полудне, прийдуть до тебе навідатися.

Настало полудне, приходить Діва й питаєся: «Що вам снилося?» «Мені снилось, що я одинадцять серн зловив, а м'ясо повтікало, а дванадцять теж була втікла, гонив за нею до полудня, ледве її злапав. Ото дивний сон». Всезнай показав одинадцять шкірок. «Но та моя, що ту стоїть жива. То з тебе ловець злапав серну, як влетіла в горнець. Коли злапав, то ти моя навіки». «Коли так, то ти мій без розлуки». Й від тепер живуть обоє в великій щастю. Обоє сплять на тій золотій ліжку, кожне застелене зеленим барвінком, а подушки з трійзілля й материнки.

№ 4

Здибалися два вогні двох господарів й зачали між собою бесідувати. «Гей, брате, господина мене не шанує. Розтріскує по припічку, бахорі плюють на мене». «О, мене господина ліпше доглядає, гей чічку, шанує, панькається, гей не знати якого пана. Скоро випалить, позгортає, з огнища в кутик, ще й водицею похолодить, щоби я не ятрився й заснув спокійнесенько». «А що, я такий вже останній, щоби мене не шанувати, най тоді ліпшого пошанівку доступно». «Стій, не пали, бо там є мого господаря позичена борона й колесо. Як запалиш, то й згорить». «Знаєш, що я зроблю? Як буду палити, то борону й колесо відкину на бік». «Та, роби, як тебе Бог навчив», – сказав сусід. Кожний пішов до себе. По хвили горить. Хоч було тихо на Божім дворі, десь тоді з полудня вітер зірвався, а вогонь чимраз то більше будинків захоплював під свої крила. Як зачала мого газди возівля горіти, борона й колесо вже були на боці. Йой, горить скрізь! Зоподалік позбігалися господарі ратувати, покинувши своє. «Куме, свату, сходіть, треба перерізати дорогу, хату розвалити!» Підважили стовп, другий лежить. Як догоряло, казали декотрі люди й господар загніваного вогню: «Підпалив сусід, бо його борона й колесо лежали на боці й не згоріли». Вечір кличуть його до корчми на оправдання. В корчмі почали його страшно мучити. «Пан Біг видить, що я нічо не винен», – каже бідний хлоп. Ті не слухають, йно б'ють розлочені, місяць чобітьми по грудях, аж ребро зломил, а він ледве дихає. Аж ту вбігає до корчми вогонь в постаті чоловіка, з лицем червоним, гей кров, з волоссям білявим, розпелеханим, й каже: «Люди, пустіть того чоловіка, бо він нічо не винен, то я сам». Не слухають, своє роблять. Так само й другий раз каже, хлопство обзирається довкола, не видно нічого. Аж за третім разом появився в постаті чоловіка, й каже: «Гей, люди, пустіть того чоловіка, бо він нічо не винен. Я сам підпалив того газду, бо мене господина не шанувала, діти на мене плювали, Його борону й колесо я сам відкинув на бік, тому що в нього вогонь шанують, мають за щось». Як то сказав, перестали катувати.

Записано в Комарному від Віктора Коцютина.

№ 5. Як три мужі біди шукали

Йде раз дорогою кушнір, здибає він кравця. «Добрий день», – каже кушнір. «Добре здоров'я», – відповів кравець. «Куди, чоловіче, йдете?» – каже кушнір, а кравець каже: «Кажуть люди, що є «біда», а я йду шукати». Каже також й кушнір, що йде шукати «біди». Вони

* Одяг.

кажуть, що будуть собі товаришами. Йдуть вони, тай здибають й третього. «Добрий день». «Добре здоров'я», – каже третій. «Що ти за один?» Він каже: «А я коваль». «Куда йдеш?» Він відповів: «Я йду шукати біди». «Но то будеш нам за товарша». Він каже: «Буду». Йдуть вони та знаходять малу хатину. А то вже настав вечір. Вони раді, що знайшли хатину. Чують, а то щось грюкнуло. Дивляться, а то баба латер дров коло хати кинула. Вона входить в хату тай нічо їм не каже. Наклада у печі ватру з латра дров, а коли дрова згоріли, вона питається у кушніра: «Що ти за один?» А він каже: «Я кушнір». А вона нігтем роздерла одяг на кушніру і вергла його в піч, а як спікся, вона його з'їла та питається кравця: «Що ти єсть за один?» Він каже: «Я кравець». Вона й того кинула в піч, а як спікся, вона його з'їла. Питається вона у «цигана»: «Що ти єсть за один?» Він каже: «Циган». Вона каже: «Добре. Ти мені скуеш око й ногу». А тота «біда» була хрома й сліпа. Циган каже: «Чому ж ні, я тото дуже вмію робити, але треба ланцюга залізного й миски смоли». Біда принесла ланці, жигало й смоли. Він тоді «бїду» зв'язав, нагрів жигало, стопив смолу, тай ніби хоче око робити, та як жигалом бабі шурне в око, й ще смоли висипав миску тай утік. «Бїда» як зачала піштрикувати, то всі ланци пірвала, та як зачала бігти слідом за циганом тай здогонила. А що з того, коли вона його не видїла.

Але там у лісі, у ялиці був дуже красний топорець. А «біда» каже: «Ковалю, озьми собі хоч той топорець, аби-сь мав признаку, що був у «бїди». А він вже був коло топирця, він лише взяв рукою за топориче, а рука прилипла до топорича, а «біда» біжить д нему, а він лише обернувся тай лиш ножем по руці, та й утік з однов лиш руков.

Тоді циган пізнав, що є на світі «біда».

Записано в селі Тюдів, коло Кут, від Юрка Якимюка.

№ 6.

Три дівки брали льон. Їде пан чотирма кіньми. Одна каже: «Як би сей так сватав, я би ему одним хлібом весь дїм наситила». Друга каже: «Як би мене сватав, я би ему весь двір убрала». А третя каже: «Як би мене той пан сватав, я би ему уродила хлопчики золотоволосі». І він її взяв за жінку. Вже з ним рік жиє, діти мала тай гуляла попід стелю, тай літала. «Як би мій пан дав зброю, я би не так гуляла», – зачала його просити, він мусїв дати. І хлопчика забрала тай полетїла з ними на скляну гору, а він за нею в погоню. Йде-їде, здибає лиса. «Де ти йдеш, чоловіче?» «Я йду далеко. Ци-сте не видїли скляної гори, шовкової трави?» «Я не видїв, але мо' де войско». Потім свиснув, збіглося всьо його войско. «Ци-сте не видїли скляної гори, шовкової трави?» «Лїтали ми, але не видїли». Йде далі, здибав вовка. «Де ти йдеш, чоловіче?» «Йду далеко, ци-сте не видїли скляної гори, шовкової трави?» «Шось мені гей сниться. Не видїв, але сам собі не вірю». Затрубїв на своє войско. «Як моє войско не знає, то вже ніхто не знає. Ци-сте не видїли скляної гори, шовкової трави?» «Е, дуже далеко, сїдай на крила, я тя занесу». От прийшов він, став собі за двері. Бігає хлопчик, а він купив йому штаня та черевички й яблуко. Дав йому штаня. Він зараз побіг до мами й каже: «Ой мамо, батько е!». «Ой, де, синку. Ворон його кости тут не занесе». Хлопчик знов вийшов до хором, а батько дав йому яблуко. Й вона зачала за ним шукати, заглянула за двері. «Ходи до хати», – каже. Пішла вона на три роки воювати, а його, свого пана, лишила вдома й дала йому ключі від одинадцяти покоїв, а від дванадцятого не дала, зав'язала мотузком. «Гей, що то таке, щоби я си до того покою не подивив!». Він отворив, а там пан її, давний коханець, на дванадцяти ланцохах. «Ей, швагре мій, дайте мені кромку хліба, миску грани». Він то з'їв, потряс ланцохами, пірвав їх. «Аж тепер тут твоя смерть!» – взяв паню свою під паху і з нею втік. Той давний коханець її сїв на коня, дїгнав їх і зловив. Такий кїнь, як ступив, то пївмил, а як скочить, то мило. Іван їх ловив до трьох раз. Він заліз під постіль й слухав, що вони обоє на постелі говорять. Вона йому каже: «Відкїль ти такого коня маєш, що мене зловляєш?» «Є баба на морю, я в неї три роки служив й собі такого коня заслужив». Сей усе вислухав. Вони позасипляли, а він виліз з-під лїжка, отворив собі двері й пішов на море до баби Змії. Привитався. «Чого ж ти прийшов, що мені скажеш?» Ой я прийшов до вас служити, три кобиллиці пасти». Вона дала йому хліба й сира. Вкусить хліба, вже й дрїмає, вкусить сира, вже й спить. Кобилки втекли в море, у великі вертепи. Він ся схопив (нагло спостерїг), прийшов над море. Вилїзає рак. Й він бере його за вусик, ачей стане тобї в пригодї. Надибає комаря, бере з нього крильце: «Воно тобї стане в пригодї». Надибає мурашку, бере з неї крильце. «Воно тобї стане в пригодї», – каже мурашка. Тепер бере відірване крильце комаря й пече. «Ей, паничу-королевичу, не печи то крильце, я скажу, де кобилки твої. Під цею

вербою, в підполочу, під скалою гори». Бере ще з рака волосок й пече його. «Ей, паничу-королевичу, не печи той волосок, я скочу в воду, аби-сь сказав «Тпру! Гов!» Кобилки стали коло нього, й він привів їх додому. Баба Змія каже: «Шельми одні! Чого ви від нього не втікаєте, бо я би йому голову стяла, маю одинадцять голів, треба ще дванадцятую». Здибала його якась жінка й каже йому: «Щоби-сь не брав ще найгарнішого коня, але що найпоганішого». «Й на тобі сего гарного коня». «Я гарного не хочу, я хочу того поганого». Він взяв і сів. Що ступне, то миля, що скочить, то дві. Тоді він поїхав на склянну гору, шовкову траву. Взяв собі свою жінку й свого сина, тай приїхав до того двора, де він був давно. В нього в тім дворі три панни. Його син каже: «Батечку, я буду женитися». Ті панни купаються, поскидали золоті крильця. «Як будеш брати крильця, вона буде кричати, ти оглянься». «Ти мій муж, я твоя жона». Не оглядайся, аж за столом. Як будеш оглядатися, вона тобі в лице дасть й крильця відбере». Він пішов й середущої крильця взяв, а вона кричить: «Оглянься, ти мій муж, я твоя жона». А він за столом оглянувся, вона прийшла й коло нього сіла.

№ 7

Пішов хлопець служити. Йде лісом, видать світло далеко в лісі. Пішов на це світло, прийшов до хати. Сидить баба коло печі й панчохи плете. «Бабко отворить!». «А що ж ти, синку, скажеш?» «Я вздрів світло й прийшов до вас» «Будеш в мене, підеш скалу залізну лупати. Там є залізний стовп, як долупаєш на округ, то закличеш мене». Як обкопав стовп, вдарив три рази обухом, розхолітав стовп і витяг. На цім місці сталася керниця. Потім сів в ведро, спустила його в долину. Тоді він питається: «Як я крізь воду пройду до цих покоїв?» «Скоч з ведра». Він скочив і пролетів до тих покоїв. «Там як будеш йти, там будуть дванадцять вечеряти, аби-сь до них нічого не говорив, но аби-сь йшов рівно. Далі в покоях будуть стояти гроші в трубах, ти їх не бери, бо то не можна. Ще далі будуть стояти пукавочки гроший. Аби тебе не скортіло взяти, то маленьке кину в пазуху. Ще далі будуть стояти золоті речі, аби-сь в них не вгортався. Там далі буде залізний чоловік лежати на постелі, йому свічка в головах стоїть. Аби-сь до нього потихоньку зайшов і аби-сь йому ту свічку взяв. Як візьмеш свічку, йди рівно й нічо не бери».

Йде він звідти, взяв пукавочку гроший й кинув в пазуху. «Взяв-есь гроші?» «Ні». «Взяв-есь гроші?» «Ні!». Тягне його вгору й каже: «Подай свічку». «Не подам, тягніть вище». Підтягає вище. «Подай свічку!». «Витягніть наверх, то подам». Як витягнула, зібрав бабу тай кинув в керницю, прикидав камінням й пішов собі додому, засвітив свічку. Летить залізний чоловік: «Гей, не світи, що хоч, то ти дам». «Я хочу, аби в мене ті гроші були, що там є!» Приніс сарак, пішов. Сей знов засвітив. «Гей, чоловіче, не світи, що хочеш, тобі дам, бо то моє серце горить». «Принеси мені всі ті речі, що там є». Як приніс і пішов, сей ще раз засвітив. Прибігав залізний чоловік з криком: «Гей, чоловіче, не світи, бо то моє серце горі горить! Що хочеш, то дам!» «Я хочу мати сісарську доньку». Він полетів, приніс її. Потім вона втекла, він здогонив її, сам приніс і пішов. Той лиш пішов, а сей знова засвітив. Прибігає й каже: «Що хоч, я тобі дам». «Я хочу бути цісарем». Як цей се сказав, вневдовзі притаскав його до цісаря. «Гей, чоловіче, чоловіче, що хочеш, дам тобі, лиш мого серця не печи». «Хочу, щоб було весілля в моїм замку». Приніс його, зроблено весілля, а по весіллю каже: «Тепер твоя смерть». Коли вбив його, каже до його жінки: «Тепер будем обоє жити». Цес каже: «Відси ти не будеш жити, бо я ще жию». Тоді взяв й вбив кулею пшеничного зерна, котре змолів, розчинив і спік з сего тіста кулю, на котрій панотець правив дванадцять служб Божих.

Затисано 1891 р.

№ 8

Йшов циган полем й здивав Бога. «Де ти ідеш, цигане дурний?» «Йду за Богом, та ти таки Бого», – циган каже». «Ну то ходім оба», – каже Бог. Прийшли в село, де була слабість, й каже до цигана: «Йди до сего богача, най мені пороса спече, з нього усе повикидаєш, лиш серце лишиш». Спік чоловік, дав циганови, несе, але в дорозі розшив та з'їв серце. Бого розшив, дивиться тай питає цигана: «Де-сь, цигане, серце подів?» «Я не видів». «Де-сь серце подів?», – ще по-третє питається Бог. «Бігме, Боже, я не видів, я не їв». Прийшли вони до пана, а його донька дуже слаба. Бого каже: «Замкніть мене в тім покою з циганом лиш на хвилинку. Ходи, цигане, будем дивитися». Трібує в нього розуму. Замкнули їх. Бого посік слабу, хухнув з трьох боків, полляв цілощю водою, та зцілилася. Полляв живою водою, перехрестив, вона ожила. Тоді каже: «Погуляй», вона погуляла. Пан каже: «Що ви хочете за

це вилікування?» Він не знав, що се Бог. «Я, – каже, – вже без міри видав гроший, а ніхто не міг вилікувати». «Два крейцарі», – каже Бог. «Та я дам більше, донька ж здорова». «Я хочу лиш два крейцарі», – відповів Бог. Пішли від пана до одного чоловіка ночувати. А той чоловік такий багачисько каже: «Я таких дідів не приймаю, йдїть до сего, бідного». Вони пішли до бідного, а сей звивав полотно. «Ми будемо ночувати». «Та переночуєте, ви мені хати не перележете, йно же маю ще чим вам постелити». «То коби не на сутках», – кажуть Бого з циганом. Як зачав звивати полотно дітям на сороченята. «Будеш звивати полотно, поки тебе, поки буду мати ся гаразд», – тай пішли оба з циганом. Чоловік погостив їх кулешею з цибулею та сіллю. «Більше не маю вас чим. Четверо дітий тай їх двоє, а нема, де заробити». Подякував Бого, пішли. Йдуть оба через воду та через такий Дністер глибокий. Бого йде поверхи, а циган вшлав йде. Тоді Бог каже до цигана, як йому руки помліли: «Цигане, де-сь серце подів?» «Бігме, Боже, я не брав». «Але, цигане, де-сь серце подів, бо вже води напився ти». «Бігме ж, Боже, я не брав». Як за третім разом, як циган води напився й туй вже що не топиться. Каже Бог ще раз: «Цигане, де-сь серце подів?» «Бігме, Боже, я не брав!» Взяв Бог тай виратував дурного цигана. Тепер вже оба йшли поверх водою. Як перейшли на той бік, кладе Бог три крейцарі на землю, кождий зосібна, а з того сталось три купи грошей, тай так каже: «Ся купа мені, а ця сему, що серце...» «Бігме, Боже, що я!» «Видиш, цигане, а ти божився, що-сь ти не з'їв, а тепер божишся, що-сь їв. Тепер йди сюди, а я туди». Розійшлися. Йде циган, йде, тай прийшов до цісаря, а там донька дуже слаба. Каже: «Я дам раду». «Дурний цигане, ту не такі лікарі були, та нічо не помогли». «А замкніть мене на годину до сего покою». Пустили цигана. Він посік панну цісарівну, хухає з одного боку, з другого, третього, не зцілюється тіло: Плаче. Приходить Бог: «А ти, дурний цигане, що ж ти наробив?» Хухнув Бог, хухнув на три боки, полив цілющою водою, зцілилась; полив живущою водою, перехрестив три рази, ожила. «Тепер, – каже Бог, – погуляй». Погуляла, а цигана каже взяти на шибеницю, щоби на другий раз казав правду. «Боже мій, що мої діти будуть робити?» «Тихо, цигане дурний». «Боже мій, коби-м був з'їв ціле порося, не лиш серце». Повісили.

№ 9

Одна жінка мала хлопчика. Пішли обоє на губи. Мати поза один корч збирає, а він поза другий, та відблукався від неї; приходить мати додому, плаче, шукає за ним, нема. Йде хлопець лісом й зайшов аж до святого отця Миколая. Йде під порогом й каже: «Слава Ісусу Христу». А святий Миколай каже: «Слава на віки, ти звідки, синку?» «Я, – каже, – збирав губи й відблукався від них». Святий Миколай каже: «Ну, то будеш ти, що я, будеш читати книги?» Вже там вибув вісім років, а, може, десять. Каже до отця Миколая: «Я вже хочу женитися». Там на мори купалися три панни. Він пішов, взяв сорочечку одною, а вона наздогнала й забрала. Приходить до отця Миколая, а Миколай каже: «А що, чи взяв чечку?» «Ні, відібрала», – каже парубчак. Тоді Миколай дав таку скриночку, як візьме сорочечку, тай замкне. Йде вдруге зі скриночкою, де купалися. Взяв сорочечку, замкнув тай приніс до отця Миколая. А панна за ним: «Віддай мені сорочечку». А він каже: «Як підеш за мене, то віддам сорочечку». «Піду за тебе, піду», – каже панна. Відтак святий Миколай зробив весілля. Пішли вони обоє на ярмарок на сторону, а се було далеко. Йдуть-йдуть, аж їх ніч захопила в тім селі, звідки сей хлопець. Пришли в хату і питають жінки, ци би не приймила на ніч. «В мене мала хата», – каже жінка, а вони просять ще. Прийшла, зварила вечерю, повечеряли. Та жінка зачєла розповідати за свого сина, як його згубила в лісі, й так мусить сама свій вік коротати. «Може то я сам, – каже хлопець, – відблукався від вас». Як признався, то вже нігде не йшов, а газдував у мами. На другий день мама заставила його жінку миски мити та вчила шити. Як побула там з тиждень, убралася гей в свято. Мати свєкруха питається: «А ти чо' так вбралася?». «Я таки так». А як вийшла на двір, каже: «Я вже не буду тобі ні шити ні мити», – тай полетіла на море.

Записано від Я. Погребняка 1891 р.

№ 10

Один дуже бідний хлопчик здибав, як жаба з гадиною їлися. В нього був пруттик такий, що за рік вріс, й він цим розігнав їх. Як їх розігнав, то відтоді, як схоче, пустить дощ, а як ні, то розжене. «Ех, пусти мене, бо лускаю», – прилетівший до нього коник. Тай став у пана служити. Каже пан: «Будеш у мене свині пасти». Вигнав їх на лан пасти, а там у межу були попові бараболі. Свині зайшли у ці бараболі, так зрили-зрили, а він ляг собі спати. Піп при-

ходить, дивиться на бараболі, а то нема! Тогди пішов до пана, ганьбить, клене: «Ваші свини зрили мені бараболу, заплатіть!» Пан виходить в поле, а свинар спить. Як не зачне його бити, аж мало костей не порозтріскав. Хлопець махнув прутиком, збіглася хмарка невеличка, о! Вже гримить, лускотить. Прилітає до нього сивий кінь: «Гей, пускай мене, бо лускаю вже зараз». «Йди там й там, де пшениця, жито й кукурудза». Як пан над вечером вийшов, лиш за голову ймився, вже нема достатків, лиш жінці йдуть. «Що з ним робити, тре' його десь стратити», – каже пан. А хлопець сів собі тай сидить. «Берім його на шибеницю». Везуть його. «Гей, – каже, – позволите мені махнути сим прутиком». Як махнув, сходиться хмарка невеличка, а то воздух прилітає. Прилітає до нього сивий кінь: «Гей, пускай мене, бо лускаю зараз». «Йди тов дорогов, куди їду». Везуть його на шибеницю. Як усипало градом повище коней, лиш вуха коням видно. «А стало би сухо», – каже хлопець. В тій хвилині послала сонце вітерець і висушив. Стало сухо тай їдуть. Приїхали до шибениці, а хлопець каже: «А не видів бим тя». Нема вже шибениці, поніс вітер. Беруть його й радять, що з ним робити. «Тре' з ним на зарву ставати, – каже пан, – а потім до битви». Таке вийшло войсько, обступило його. «А стало би-сь мухами», – каже хлопець. Дивиться, а тут його мухи обсіли. Тоді він каже: «А стало би-сь тарганами». Таргани лаять, а він прутиком «чалаб». Але кажуть йому: «Тре тебе втопити». Зав'язали в міх і несуть до Дунаю. Прийшли, кинули до Дунаю, а він звідси виїжджає на золотім коні, що не їсть ні п'є, а стрілюю жене. Як він прийхав, пан каже: «Я хочу такого коня». «Я в тебе взяв», – каже хлопець. – Втопи й мене!» Прийшли, втрутив в воду, а цей: «Йой!» Тай вже нема кому сідати на коня.

Записано від Я. Федіра з Гори 1892 р.

Нові книги

Колосова В. Лексика и символика славянской народной ботаники. Этнолингвистический аспект. – Москва: Индрик, 2009.

Праця петербурзького фольклориста В. Колосової присвячена фітонімам (назвам рослин) в контексті слов'янської народної культури. Книга складається з трьох розділів. У першому описано ознаки, що виділяють рослини з числа інших і мотивують їх назви, а також формують їхній символічний образ у народній ботаніці. У другій частині монографії подібно огляд семантичних рядів, із яких у слов'янській культурі походять фітоніми. Це – назви частин тіла, головних уборів, сезонів і свят, етноніми, числівники тощо. Фітоніми дуже часто мотивували міфи, які пояснювали використання рослини. Третій розділ книги складається з етнobotанічних нарисів, у яких описано такі важливі для слов'янської традиції рослини, як: волошка, звіробій, кропива, жовтець, кульбаба, первоцвіт, подорожник, полин, цикорій, чортополох і зозулинець.

У стосунках людини з рослиною В. Колосова виділяє дві домінантні моделі: людина або намагається запозичувати якусь властивість рослини, або, навпаки, з її допомогою від цієї властивості позбавляється. Грань між магією і наукою виявляється при цьому вкрай хисткою.

